

РОЗДІЛ 1.

РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ, ЯК ФАКТОР ВИХОВАННЯ СВІДОМИХ ГРОМАДЯН СУСПІЛЬСТВА

1.1. Покращення сучасної середньої освіти, як запорука виховання свідомих громадян

Освіта є тією соціальною інституцією, яка, здійснюючи ідентифікацію людей та соціальних спільнот, забезпечує культурно-національну гетерогенність і водночас цілісність і стабільність суспільства. В умовах становлення в Україні громадянського суспільства, правової держави, демократичної політичної системи освіта має стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

Гармонійно розвинена, всебічно поінформована особистість, що має високий освітній ценз, є запорукою стабільного розвитку самого суспільства. Суспільству також потрібні освічені кадри, бо праця набуває дедалі більше інтелектуального і творчого характеру. Ці «соціальні замовлення», які сформовані сучасним суспільством, і визначають завдання освіти. Серед основних завдань освітньої системи також визначено: виховання громадянина України; формування особистості учня (вихованця), розвиток його здібностей і обдаровань, наукового світогляду; виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини й громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини й громадянина; реалізація права учнів (вихованців) на вільне формування політичних і світоглядних переконань; виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, жавної й рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй [1, 2]. Ці завдання і складають систему громадянського виховання – інтегрального явища, що об'єднує в єдиний процес різні складники: патріотичне, моральне, естетичне, трудове, економічне, екологічне тощо, оскільки «...виховання людини – найважливіший громадянський обов'язок».

Ці завдання і складають систему громадянського виховання – інтегрального явища, що об'єднує в єдиний процес різні складники: патріотичне, моральне, естетичне, трудове, економічне, екологічне тощо, оскільки «...виховання людини – найважливіший громадянський обов'язок» [2].

На наш погляд, сучасна середня та вища освіта є визначальними інституціями у формуванні «свідомої» особистості. Тому, завданням влади є забезпечення якісною освітою дітей, незалежно від місця проживання та соціального статусу їх батьків. Процеси реформування та децентралізації покликані створити в загальноосвітньому навчальному закладі такого освітнього середовища, в якому всі діти, незалежно від віку та індивідуальних особливостей, зможуть більш ефективно навчатися, підвищувати свою соціальну компетентність, отримувати та розвивати комунікативні навички, відчувати себе важливою частиною громади та громадянського суспільства в цілому.

Свого піку українська освітня система досягла у 1995 році, коли в Україні налічувалось понад 22,300 шкіл, у яких навчалось близько 7 мільйонів учнів. Згодом система почала скорочуватись, але населення скорочувалось швидше: станом на 2013 рік, у 19,300 школах навчались близько 4 мільйонів учнів.

Ситуація з наповненістю шкіл відрізнялася і відрізняється у містах та селах. [11] У великих містах, школи стали переповненими і брак місць створив попит на відкриття нових закладів. Натомість у малих містах та селах, із яких емігрувала більша частина молоді, школи спорожніли. Так, у 2013 році середня кількість учнів у сільських школах становила 107, у міських школах - 427. Ситуація була гіршою для маленьких міст та селищ, оскільки сільські учні мали нижчі бали ЗНО - це пояснюється як соціально-економічним статусом мешканців сіл, так і нижчою якістю освіти в сільських школах. У селах бракує молодих спеціалістів, включаючи вчителів. Як наслідок, сільським школам важко заповнити вакансії, і в багатьох випадках учитель змушений викладати предмети поза його спеціалізацією.

Ситуацію із середньою освітою у сільській місцевості України можливо охарактеризувати такими 13-ма проблемними чинниками.

1. Велика кількість малокомплектних сільських шкіл, які не можуть забезпечити якісну освіту дітей шкільного віку. Порівняння

узагальнених результатів державної підсумкової атестації у формі зовнішнього незалежного оцінювання свідчить, що рівень знань учнів сільських шкіл майже в 2 рази поступається рівню знань учнів міських шкіл з таких ключових предметів, як «українська мова та література» і «математика».

2. Класи з малим наповненням (що характерно для малокомплектних шкіл) не дають змоги розвивати у дітей такі важливі компетенції для сучасного глобалізованого суспільства, як ефективна комунікативна здатність, вміння працювати в команді, проактивність в умовах конкуренції, готовність до постійного навчання, яке диктується динамічними змінами на ринку праці.

3. Застаріла і неекономна архітектура шкільних будівель, технічне зношення інфраструктури і непропорційна завантаженість навчальних приміщень зумовлюють додаткові витрати на утримання мережі шкіл. Тому шкільні адміністрації більшою мірою зайняті розв'язанням інфраструктурних проблем, аніж управлінням навчально-виховним процесом.

4. Значна (понад 40%) видаткова частина бюджету громад використовується на забезпечення надання освітніх послуг. Малокомплектні школи є найбільш затратними комунальними установами (у перерахунку на одного учня). Надмірні витрати на їх утримання позбавляють можливості реінвестувати кошти громади у розвиток шкіл, які забезпечують більш високу якість освітніх послуг і, як результат, більш високу якість знань учнів.

5. Система освіти є одним із найбільших роботодавців у сільській громаді, яка забезпечує близько 20-25% постійних робочих місць. Тому закриття (реорганізація) малокомплектних шкіл (з причини неможливості бюджетного утримання і забезпечення ними якості освітніх послуг) спричиняє соціальне напруження серед учителів. Наприклад: У Гуменецькій об'єднаній територіальній громаді Хмельницької області з населенням 14458 мешканців у сфері освіти у 26 комунальних закладах (ЗНЗ, ДНЗ, ПНЗ) на постійній основі працюють 403 особи, з яких 238 – педагогічні працівники.

6. Необхідність оптимізації шкільної мережі, пониження статусу загальноосвітнього навчального закладу, перевезення учнів помилково асоціюється у сільських жителів з початком зникнення їхнього села.

Очевидно, що питання закриття або пониження ступеня навчального закладу до статусу початкової школи є неминучим наслідком багаторічної економічної депресії цієї території, безробіття і стрімкого зменшення кількості населення в цілому.

7. Сільські школи розташовані на значній відстані одна від одної, а погана якість доріг між багатьма сільськими населеними пунктами призводить до проблем безпеки підвезення учнів та погіршення технічного стану шкільних автобусів, що своєю чергою обмежує можливості ефективної оптимізації шкільної мережі на основі моделі «опорних шкіл».

8. Мала кількість учителів у малокомплектних школах не сприяє виникненню творчої професійної конкуренції, що своєю чергою обмежує розвиток педагогічних інновацій у сільській школі, впровадження нових форм і методів навчання.

9. Низька заробітна плата вчителів є причиною вимушеного використання позаурочного часу для робіт у підсобних господарствах з метою поліпшення матеріально-фінансового становища своїх сімей. Таким чином, учителі в сільській місцевості змушені замість підвищення своєї професійної майстерності виконувати низькопродуктивну фізичною працю.

10. Викладання багатьох навчальних предметів педагогами-нефахівцями через неможливість забезпечення повного навантаження вчителів-фахівців призводить до зниження якості викладання предметів, неможливості забезпечення повноцінного профільного навчання учнів у старшій школі і, як наслідок, зниження якості знань учнів.

11. Слабка мотивація роботи в сільській школі серед випускників педагогічних університетів є результатом високого відсотка вчителів пенсійного віку і обмеженої можливості місцевої влади для найму більш кваліфікованих учителів.

12. Система позашкільної роботи переважно охоплює дітей районних центрів. Діти з віддалених сіл через слабе забезпечення громадським транспортом та погану якість доріг фактично не залучені до діяльності позашкільних установ.

13. Економічне становище більшості сільських жителів не дає їм можливості переїхати до благополучних міст, де населення має доступ до більш якісних освітніх послуг. Це означає, що сільські жителі

можуть вважатися вразливою групою населення і держава має негайно розробити і реалізувати комплекс заходів для розв'язання перерахованих проблем. Таким чином, оцінюючи соціальний масштаб сфери освіти в сільських громадах, можна стверджувати, що забезпечення якості освітніх послуг на основі створення ефективного управління мережею стане одним із головних критеріїв, за якими українське суспільство буде оцінювати успішність реформ у країні. Тому з метою розв'язання проблем Уряд планує, що замість неефективної і витратної адміністративної структури, нездатної реагувати на виклики в сільських регіонах України, будуть створені близько 1500 об'єднаних громад, наділених значними фінансовими і управлінськими повноваженнями.

До моменту створення об'єднаних територіальних громад, адміністрування та організацію функціонування освітньої мережі в сільських регіонах України здійснювали відділи освіти районних державних адміністрацій. При цьому сільські школи залишались закладами комунальної власності районних рад. Функції виконавчих органів сільських і селищних рад у сфері освіти були мінімальними і полягали в реалізації деяких непрямих завдань.

Така неузгодженість управлінських повноважень зумовлювала різні протиріччя серед відповідальних сторін, плутанину в розподілі функцій. Згадані суперечності породжували ще більше проблем, коли йшлося про довгострокові завдання, у тому числі й план оптимізації шкільної мережі району. Незважаючи на необхідність впорядкування малокомплектних шкіл, відділи освіти районних державних адміністрацій часто наштовхувалися на протидію з боку депутатів районних рад (бо це необхідне завдання є непопулярним для місцевих політиків). [12]

У підсумку майже у всіх сільських регіонах України оптимізація мереж навчальних закладів відкладалася на невизначений термін. Це призводило до зростання навантаження на бюджети усіх рівнів. Щороку нестача коштів на збільшені витрати районної освіти компенсувалася додатковими субвенціями з державного бюджету. Через це у місцевої влади не було потреб і умов здійснювали планування освітньої галузі району на довгострокову перспективу. Цим пояснюється той факт, що в

сільських і селищних радах (нерідко в міських радах малих міст) немає досвіду управління мережею освітніх закладів.

Утворення об'єднаних територіальних громад у сільських регіонах, уперше в новій історії державного управління в Україні, створило умови, коли всі управлінські та фінансові повноваження зосереджені в єдиному органі управління – місцевій раді та її виконавчому органі. Зміни в Бюджетному і Податковому кодексах дали громадам можливість отримати стабільні джерела доходів і перейти на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. Таким чином, у місцевих органах влади з'явилася реальна можливість для: подолання численних проблем, які накопичилися в секторі освіти через велику кількість малокомплектних і водночас затратних шкіл у сільських регіонах і, таким чином, можливість заощаджувати значні кошти місцевих бюджетів; початку реалізації власної і справжньої стратегії поліпшення освітніх послуг шляхом оптимізації шкільної мережі, створення нової системи методичної служби, впровадження нової структури позашкільного розвитку, забезпечення якісного профільного навчання учнів старших класів тощо. [13]

Тому вкрай важливо, щоб органи місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад використали одне з вагомих власних управлінських повноважень, яке їм надала реформа децентралізації – право і можливість на формування ефективної системи забезпечення освітніми послугами мешканців громади. Необхідно також зазначити, що з урахуванням соціальної значущості сектора освіти та домінуючого обсягу видаткової частини бюджету громади на її утримання – це завдання є одним із першочергових і найбільш актуальним для органів влади об'єднаних територіальних громад. Водночас потрібно пам'ятати, що розв'язання проблеми раціонального використання бюджетних коштів на утримання шкіл громади не повинно відводити місцеву владу від розуміння, що головним критерієм ефективності управління мережею освітніх закладів об'єднаної територіальної громади є якість освіти.

1.2. Сучасний стан та необхідність створення опорних шкіл в Україні

Пріоритетність розвитку сільських територіальних громад в Україні зумовлюється винятковою значущістю виробництва продукції сільського господарства та продовольства в життєдіяльності людини, потребою відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури. Найгострішими проблемами на селі залишаються відсутність мотивації до праці, безробіття, бідність та трудова міграція. [14]

Для подолання вище окресленої проблеми на початку 2019 року в Україні було прийнято закон, у якому зафіксовано, що вступники, які мають бажання працювати в сільській місцевості, вперше зможуть скористатися правом першочергового зарахування на бюджет. Наразі дане право поширюється на майбутніх лікарів та вчителів, що оберуть навчання на спеціальностях галузей знань 01 «Освіта/Педагогіка» і 22 «Охорона здоров'я». За даними МОН, право першочергового вступу отримають ті, хто попередньо пройде конкурс та укладе угоду на відпрацювання в селі або селищі міського типу не менше 3 років. На наш погляд, дія цього закону допоможе покращити якісний склад вчителів сільських ОТГ [2].

В багатьох селах, які найбільше постраждали від скорочення населення та переїзду молоді в міста, школи спорожніли до тієї міри, що не кожен клас мав хоча б 5 учнів. [24]

Проблема з невеликою кількістю учнів в малих містах та селах буде вирішуватись за допомогою оптимізації мережі шкільних закладів. На наш погляд, зменшення кількості шкіл у селах шляхом об'єднання шкіл та використання автобусів для транспортування дітей до найближчих шкіл було прийнятним рішенням. Цей процес дозволить заощадити кошти, що витрачаються на експлуатацію приміщень у спорожнілих школах, і спрямувати їх натомість на модернізацію тих шкіл, які залишились.

Оптимізація шкільної мережі може відбуватись шляхом закриття недостатньо укомплектованих шкіл з організацією підвезення дітей до інших найближчих шкіл. Громади можуть також створювати опорні школи (зазвичай велика школа в адміністративному центрі громади), після закриття там недостатньо укомплектованих шкіл. Опорні школи -

це заклади загальної середньої освіти, які мають вищий юридичний статус і більше повноважень, ніж звичайні школи. В опорних школах, як правило, навчається понад 200 учнів, вони оснащені сучасним обладнанням для вивчення різних предметів і мають кваліфікованих учителів з цих предметів. Ці заклади відвідують учні середньої та старшої школи, тоді як учні початкових класів зазвичай продовжують навчатись у ближчих маленьких школах. [15]

Станом на 1 травня 2018 року в Україні вже утворено 519 опорних шкіл. Концентрація ресурсів та найкращих учителів в одному місці спрощує доступ до якісної освіти для сільських дітей.

Природно, що питання оптимізації шкільної мережі є нелегким для громад. Але шукати спільні рішення та компроміси між керівництвом громади та громадянами на місцях легше. Так, наприклад, відділ освіти Баранівської ОТГ (Житомирська область) провів аналіз шкільної мережі за різними показниками - кількість учнів та дітей дошкільного віку, приріст населення в останні роки, відстань між школами, стан доріг між населеними пунктами, середні витрати на одного учня в кожній зі шкіл, тощо. За підсумками проведеного аналізу було вирішено закрити дві школи з п'ятнадцяти в громаді. В кожному селі, де заклади підлягали закриттю, відділ освіти провів громадські слухання для всіх зацікавлених сторін. Керівництву ОТГ вдалося переконати вчителів та батьків у економічній доцільності закриття цих шкіл - адже важко сперечатися, коли ОТГ обіцяло забезпечити перевезення школярів автобусами та працевлаштувати вчителів із закритих шкіл. [17]

Часто можна почути, що в сільській місцевості (у зв'язку зі значною вимушеною міграцією населення) залишалась та частина мешканців, для якої якість шкільної освіти не є пріоритетом і тому вони не мають мотивації щось змінювати в цьому плані. Частково це правда, але помилкові погляди окремих батьків (наслідком яких може бути низький рівень шкільної освіти їхніх дітей) не повинні обмежувати особистий розвиток дитини. У тому і полягає сенс створення ефективного управління освітою у громаді, щоби вона, з одного боку, – забезпечила рівні шанси для всіх учнів, незалежно від ставлення до освіти їхніх батьків і місця проживання родини. А з іншого – постійно залучала батьківську громадськість до партнерства заради дітей і таким

чином підвищувала обізнаність батьків щодо якісної освіти та її значення у житті дітей.

Тому вкрай важливо приділити увагу професійному і стратегічному розумінню головної мети освіти у громаді, дати відповіді на питання: яке місце в цьому буде займати якість освіти, як вона буде покращена та як це можна виміряти. [16]

За усі вищевказані оптимізаційні процеси відповідає комплексна реформа середньої освіти, що була ініційована у 2014 році, але набула чіткої форми лише у вересні 2017 року з прийняттям нового Закону “Про освіту”. Реформа покликана втілити у життя концепцію “Нової української школи” через зміну структури середньої освіти, впровадження дитиноцентричного підходу до навчання, а також зміною розподілу повноважень в управлінні освітою та направленням ресурсів з центрального уряду до громад.

1.3. Роль вищої освіти у формуванні свідомих громадян

На даний час в Україні виникла велика необхідність реформування освіти та введення сучасних шляхів впливу державного регулювання на освітні процеси. Достатньо швидкий розвиток ринку освітніх послуг та нестача кваліфікованих кадрів за окремими спеціальностями потребує дослідження державного регулювання вказаної сфери за допомогою системного аналізу державного управління ринком послуг вищої освіти. Для вирішення даної проблеми вітчизняного досвіду державного регулювання системи вищої освіти замало, тому необхідно звертатися до досвіду країн-лідерів освітньої діяльності.

На думку вченого Р.Олексенко, саме освіта є суспільною підсистемою, в якій у найактивніший та най адекватніший спосіб долається невідповідність між сферою знання і цінностей та об’єктивно-реальними умовами. [20]

В сучасному динамічному суспільстві знання постійно примножуються, вища освіта стає все більше обов’язковим етапом розвитку особистості. Держави, які проводять таку освітню політику, цим самим створюють необхідні передумови для застосування нових науково-інформаційних технологій, ефективність використання яких залежить від рівня освіченості людини. В Україні одним із

найважливіших завдань удосконалення системи освіти є виведення освіти на рівень розвинутих країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних та організаційних засад.

В Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. зазначено, що модернізація освітньої системи нині є суспільною потребою та фундаментальною умовою інтеграції України до Європейського інтелектуального простору. [18]

Метою Національної стратегії є:

- підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки;

- забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання протягом життя.

Але водночас, адаптуючись до європейських освітніх вимог, освіти в Україні передбачає головною умовою свого розвитку збереження її національних особливостей та інтересів, метою якого є створення необхідних умов для самовизначення і самореалізації особистості. [19]

Безперечно, в умовах, коли швидко змінюється світ, людина також повинна постійно бути готовою до оновлення, накопичення нового соціального та життєвого досвіду, що має сприяти самореалізації. Для полегшення самовизначення та самореалізації людини в суспільстві важливим є набуття основних життєвих ключових компетентностей.

Радою Європи було визначено п'ять ключових компетентностей, які впливають на становлення та формування функціональної грамотності у особистості для здійснення життєвих процесів:

Політична та соціальна компетентність: здатність брати відповідальність; брати участь у прийнятті групових рішень; вирішувати конфлікти ненасильницьким шляхом.

Життєдіяльність у багатокультурному суспільстві: контроль за виявами расизму, ксенофобії, клімату нетолерантності. [20]

Володіння усною та писемною комунікацією: володіння більш, ніж однією мовою.

Інформаційна писемність: володіння інформаційними технологіями, розуміння суттю їх застосування, сильними й складними аспектами використання інформаційних технологій.

Здатність навчатися протягом усього життя. [21]

Таким чином, стратегія розвитку національної системи освіти повинна формуватися адекватно сучасним інтеграційним і глобалізаційним процесам, вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації, що забезпечить стійкий рух та розвиток України в першій чверті XXI століття, інтегрування національної системи освіти в європейський і світовий освітній простір. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства.

Стратегічними завдання реформування освіти в Україні є:

1. Відродження і розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян Української держави.

2. Виведення освіти в Україні на світовий рівень шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад.

3. Подолання монопольного становища держави в освітній сфері через створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних закладів.

4. Формування багатоваріантної інвестиційної політики в галузі освіти

Освіта – один з найдавніших соціальних інститутів, викликаний потребами суспільства відтворювати й передавати знання, уміння, навички, готувати нові покоління до життя, формувати суб'єкти соціальної дії для вирішення економічних, соціальних, культурних потреб, що стоять перед людством. Вища освіта (у всій широті та неоднозначності цього поняття) все частіше називається локомотивом усіх суспільних змін новітнього часу. Більше того, їй «може бути повідомлено нову властивість - випереджувальний характер, що передхоплює еволюцію суспільства» [4]. Довгостроковий прогресивний розвиток суспільства бачиться лише у зв'язку із розвитком вищої освіти, підвищенням її якості та ролі, адже інформація та знання, якими володіє людина, є джерелом зростання національного добробуту.

Вищий навчальний заклад сьогодні можна вважати центром освітньої «піраміди» з погляду принципу безперервності освіти впродовж життя.

Вища освіта є продуктом суспільної практики, являє собою спеціально організовану систему діяльності, мета якої полягає в тому, щоб забезпечити успішне вирішення комплексу соціально важливих завдань підготовки висококваліфікованих спеціалістів, здатних жити і працювати в суспільстві, продукувати матеріальні та духовні цінності, реалізовувати власний психологічний та духовний потенціал, активно взаємодіяти в різних умовах повсякденного життя й професійної діяльності. [22]

Вища освіта, як різновид суспільної практики, організує свою діяльність у той спосіб, який відповідає визначеним вимогам, інтересам, потребам і який спрямовується на їх реалізацію в конкретних умовах. Звідси набувають актуальності питання, що пов'язані з основними функціями вищої технічної освіти та умовами оптимізації її виховної діяльності.

Громадянське виховання студентської молоді є складним процесом, у якому важливе значення мають внутрішні й зовнішні, змістові і процесуальні, загальні і конкретні, соціальні й психологічні вияви. Саме тому вища освіта покликана адекватно реагувати на особливості громадянського виховання студентів, урахувати його закономірності, пропонувати на практиці освітньо-виховні технології, які б забезпечували системний характер даного процесу. Це виявляється можливим, якщо актуалізувати функції вищої освіти у громадянському вихованні студентської молоді. Основними функціями вищої освіти в системі формування громадянських якостей студентської молоді є аксіологічна, психологічна, комунікативна, пізнавальна, організаційна та креативна функції.

Однією з функцій вищої освіти в громадянському вихованні студентів є аксіологічна функція. Її сутність полягає у привнесенні в процес громадянського виховання молоді світоглядних, політичних, правових, моральних, естетичних, художніх цінностей, які б розкривали сутність і зміст громадянськості особистості, значення її громадянських позицій, поглядів, переконань у повсякденному житті та професійній діяльності.

Як зазначають вчені, духовні цінності являють собою витвори людського розуму, духу і творчої діяльності. Вони зафіксовані у реальних здобутках і продуктах науки, літератури, мистецтва, моралі, архітектури, культури тощо. Викладачі вищої школи у процесі навчально-виховної роботи покликані акцентувати увагу студентів на питаннях громадянського змісту, залучати їх до глибокого сприймання й осмислення того, що може визначати ціннісне ставлення особистості до навколишнього середовища, людей та їх професійної діяльності. [23]

Звернення до громадянських цінностей у процесі освіти має важливе значення для формування у студентів правильних соціальних та життєвих орієнтирів, визначення власної громадянської позиції, спроможної регулювати поведінку та діяльність у певних життєвих ситуаціях. Наголошуючи на необхідності формування системи громадянських цінностей особистості, вчені зазначають, що «утвердження цінностей, які вже віджили свій вік або завершують його, дуже негативно впливає не тільки на сутність особистості, адекватність її історичному часу, а й, безумовно, на життєвий шлях людини і характер суспільства в цілому. Формування неадекватних часових цінностей стримуює людину, викривляє її життєвий шлях і суттєво знижує, а то й взагалі перекреслює самореалізацію»

Список використаних джерел

1. Андрюкайтене Р. М., Олексенко Р. І., Чумак Т. В. Управління навчальним закладом як концептуальна засада творення нової української школи. Особистіснопрофесійний розвиток вчителя в умовах реалізації концепції нової української школи: Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю (Мелітополь, 14-16 червня 2018 р.). С. 16–18.
2. Бокань В. А., Польовий Л. П. Історія культури України: Навч. посіб. / Бокань В.А., Польовий Л. П. / [Вид. 2-е допов.] – К.: МАУП, 2001. – 256 с.
3. Горбова Н. А. Культурно-антропологічний підхід у етнопедагогічних дослідженнях і практичних перетвореннях освіти /Н. А. Горбова// Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Сер.:Педагогіка. – Зб. статей. – Мелітополь: - 2012. – Вип.9. - с.283-291.

4. Застрожнікова І. В. Вплив децентралізації на розвиток освіти на селі / І. В. Застрожнікова // Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Реформа адміністративно-територіального устрою в Україні: реалії та перспективи», м. Полтава, 29 травня 2019 року.
5. Застрожнікова І. В. Державна політика у галузі аграрної вищої освіти / І. В. Застрожнікова // Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, менеджменту, обліку та права» Ч.3. - 2018.С.36-37.
6. Застрожнікова І. В. Принципи децентралізації в управлінні освітою /І.В. Застрожнікова // «Науковий вісник: Державне управління», 2019 - №2, с. 59-65.
7. Застрожнікова І.В. Державне регулювання підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад вищими навчальними закладами України./ І.В. Застрожнікова // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2019. – Вип. 1 (55).
8. Застрожнікова І.В. Освіта в сільських ОТГ в умовах децентралізації влади в Україні / І.В. Застрожнікова // Збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ» ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет», м. Херсон, 18-19 квітня 2019 року.
9. Застрожнікова І.В. Формування кадрового резерву, як одна з функцій HR-менеджменту державної служби. / І.В. Застрожнікова // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) / За ред. Л.В. Синяєвої. – Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2018. - №2, – с. 85-95.
10. Застрожнікова І.В. Якісна освіта, як передумова сталого розвитку сільських територій / І.В. Застрожнікова // Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених «Економіка, підприємництво, менеджмент: сучасний стан і обриси майбутнього» Національна металургійна академія України, м. Дніпро, 23 квітня 2019 року.

11. Окса М. Вплив управління навчальним закладом на якість освіти / М. Окса, К. Олексенко // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка . -2018.- №20. - С. 52-56.
12. Олексенко К. Б. Розвиток освітнього простору майбутніх учителів до проектування освітньо-розвивального середовища здобувачів початкової освіти /К.Б. Олексенко// Міжнародна науково-практична конференція "Освіта як чинник формування креативних компетентностей в умовах цифрового суспільства", 27-28, Запоріжжя. – 2019. – С.126-128.
13. Олексенко К. Б. Сучасні тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освіті /К.Б. Олексенко// Інформаційні технології в освіті та науці.-2018.-С. 196- 201.
14. Олексенко Р. Економічна освіта в системі підготовки особистості до самостійного життя та творчості / Р. Олексенко. [Електронний ресурс].– Доступний з <http://www.ird.npu.edu.ua/files/oleksenko.pdf>
15. Олексенко Р. Економічна освіта і виховання як засоби розвитку світоглядних засад сучасного підприємництва. Вища освіта України. 2013. № 4. С. 80–83.
16. Олексенко Р. И. Философия образования как неотъемлемый фактор экономического развития общества // Социосфера. 2013. № 3. С. 19 – 26.
17. Олексенко Р. І. Особистість в освітньому середовищі, яке динамічно трансформується / Р. І. Олексенко, Ю. А. Васюк // Філософські обрії. - 2017. - Вип. 37. - С. 124-135.
18. Олексенко Р. І. Роль економічної освіти у процесі становлення успішної держави / Р. І. Олексенко // Гілея: науковий вісник. – 2017. – Вип. 116. – С. 259-262.
19. Олексенко Р. І., Ситник О. М., Денисов І. Г. Імідж викладача як основа підвищення конкурентоспроможності ВНЗ: парадигма сучасного освітнього процесу. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2018. Вип. 72. С. 164–172.
20. Roman Oleksenko, Valentin Molodychenko, Nina Shcherbakova. Neoliberalism in Higher Education as a Challenge for Future Civilization. Philosophy and Cosmology. 2018. Vol. 20.

21. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / Сухомлинський В.О. // Вибр. тв.: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.2. – С. 149–416.
22. Шаров С. В., Шарова Т. М. Формування індивідуальної освітньої траєкторії студента засобами інформаційної системи. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка*. 2017. Т.2. №19. С. 149–154.
23. Шаров С., Постильна О. Інформатизація освіти і виховання як вектор розвитку сучасного суспільства. *Науковий вісник Мелітопольського держ. пед. ун.-ту. Серія: Педагогіка*. 2017. №18. С. 199–204.
24. Шаров С.В. Компетентнісний підхід: переваги, структура та особливості. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. №4(63). С. 194–199.